

MAREK SYRNÝ A KOLEKTÍV

**SLOVENSKÉ NÁRODNÉ POVSTANIE
– SLOVENSKO A EURÓPA V ROKU 1944**

MUSEUM OF SLOVAK NATIONAL UPRISING

**MÚZEUM SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO POVSTANIA
BANSKÁ BYSTRICA
2014**

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ POVSTANIE – SLOVENSKO A EURÓPA V ROKU 1944

MAREK SYRNY A KOLEKTÍV

© Múzeum Slovenského národného povstania 2014

© Autori:

Igor Baka, Milena Balcová, Peter Borza, Peter Bučka, Zdenko Čepič, Tomáš Černák, Oliwia Gałka, Ivan Guba, Martina Fiamová, Karol Fremal, Mateusz Gniazdowski, Ludovít Hallon, Ješajahu Andrej Jelinek, Lukasz Jasiński, Ivan Kamenec, Petr Karlíček, Miroslav Kmeť, Norbert Kmeť, František Koreň, Stanislav Mičev, Pavel Mičianik, Peter Mičko, Miljan Milkić, Alena Mikulášová, Zdenka Muráriková, Branko Nadoveza, Jan Němeček, Miroslav Palárik, Helena Pažurová, Oldřich Pejs, Jan Pešek, Peter Potocký, Vilém Prečan, Michal Procházka, Peter Račko, John Luke Ryder, Jan Rychlík, Miroslav Sabol, Dušan Segeš, Michal Schvarc, Nina Sozanská, Marek Syrný, Peter Száraz, Daniela Škutová, Marian Uhrin, Dmitar Tasić, Pavel Tesárek, Aleksej Timofejev, Vladimír Varinský, Martin Veselý, Michał Wójciuk, Martin Zückert

Recenzenti:

plk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.
Mgr. Martin Jarinkovič, PhD.
Prof. PaedDr. Vojtech Korim, CSc.
Prof. PhDr. Pavol Martuliak, CSc.

Preklad z anglického jazyka:

Peter Kubán
Juraj Lepiš
Boris Vigaš
Jaroslav Švacho

Jazyková úprava:

Gréta Kazimirová
Miroslav Kmeť

Grafická úprava:

Ivan Kocák, Iveta Tatarková

Tlač:

Doliš, s.r.o., Bratislava

Vydavateľ:

Múzeum Slovenského národného povstania
Kapitulská 23
975 59 Banská Bystrica
www.muzeumsnp.sk

1. vydanie

Banská Bystrica 2014

ISBN 978–80–89514–30–4

OBSAH

Na úvod	7
EURÓPA V ROKU 1944	
<i>Marek Syrný</i> Európa v roku 1944 (náčrt vojensko-politického vývoja v predposlednom roku vojny)	9
<i>Dmitar Tasić</i> Front bez frontových línií. Juhoslávia a Balkán v roku 1944	47
<i>Dmitar Tasić</i> Front without frontlines. Yugoslavia and the Balkans 1944	53
<i>Branko Nadoveza</i> Politické pomery v Juhoslávii v roku 1944	60
<i>Miljan Milkić</i> Juhoslávia a Spojenci v roku 1944	65
<i>Miljan Milkić</i> Yugoslavia and the Allies in 1944	71
<i>Aleksej Timofejev</i> Juhoslovanské monarchistické hnutie odporu (Četnici) a Sovietsky zväz v roku 1944	78
<i>Aleksej Timofejev</i> Yugoslavian royalist resistance movements (Chetniks) and Soviets in 1944	95
<i>Zdenko Čepič</i> Problematika slovinskej štátnosti počas Druhej svetovej vojny	117
<i>Zdenko Čepič</i> The question of the Slovenian statehood during World War II	130
<i>Oliwia Gałka</i> Vytvorenie Poľskej rady národného oslobodenia v roku 1944 ako nástroja represie a formovania sovietskej moci v Poľsku	144
<i>Oliwia Gałka</i> The establishment of the Polish committee of national liberation in 1944 as a tool of repression and forming of the Soviet power in Poland	150
<i>Lukasz Jasiński</i> Rok 1944 – začiatok retribúcie	157
<i>Lukasz Jasiński</i> The year 1944 – a beginning of retribution	165
<i>Mateusz Gniazdowski – Dušan Segeš</i> Poliaci na Slovensku pred vypuknutím Povstania: problematika odbojových kontaktov, kuriérskych ciest a utečencov	173

Michal Tomasz Wójciuk
Slovenský vojak vo Varšavskom povstaní – Miroslav Iringh „Stanko“ (1914–1985) 181

Michal Tomasz Wójciuk
Slovak soldier of the Warsaw rising– Miroslav Iringh “Stanko” (1914–1985) 192

Peter Száraz
Nikol'ko poznámok k prvému frankizmu
a slovensko-španielskym vzťahom (s vyústením do roku 1944) 203

Martin Veselý
„Tady se ještě zdraví, Heil Hitler?“
Nálada obyvatel Říšské župy Sudety v roce 1944 218

Petr Karlíček
„Na cestu Fernet Branku!“ Slovenské národní povstání
v nacistické satíře a karikaturách protektorátní proveniencie 228

SLOVENSKO V ROKU 1944 – VOJENSKÉ ASPEKTY

Jan Němeček
Československá exilová vláda a počátky Slovenského národního povstání 239

Igor Baka
Prehodnocovanie účasti slovenskej armády
na frontoch druhej svetovej vojny v roku 1944 (január–august) 247

Milena Balcová
Vznik a výstavba Technického zboru 263

Michal Schvarc
Tretia fáza náboru slovenských Nemcov do Waffen-SS – medzištátna dohoda
medzi Slovenskou republikou a Nemeckou ríšou zo 7. júna 1944 272

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ POVSTANIE

Karol Fremal
Politické prípravy Slovenského národného povstania
z hľadiska celoslovenského i regionálneho v roku 1944 283

Ivan Guba
Jozef Lettrich v odboji a Slovenskom národnom povstaní v roku 1944 309

František Koreň
Slovenské národné povstanie na Orave – Orava v roku 1944 325

Peter Račko
Evanjelickí kňazi a učítelia v Slovenskom národnom povstaní na Liptove 339

Andrej Ješajahu Jelinek
Židia v Slovenskom národnom povstaní: bojovníci a civilisti. Reflexie 349

Pavel Mičianik
Povstalecká obrana Novohradu a útok 18. SS divízie
pancierových granátnikov Horst Wessel od Lučenca k Podkriváňu v októbri 1944 363

Marian Uhrin
Výcvikové stredisko nováčikov v Brezne nad Hronom v októbri 1944 384

Peter Bučka
Miesto armádneho športu vo vývoji športového hnutia na Slovensku v roku 1944
– účasť armádnych športovcov v Slovenskom národnom povstaní 395

PARTIZÁNSKE HNU Tie A VÝVOJ PO POVSTANÍ

Martin Zücker
Partizánske hnutie v Európe – zásadné úvahy k slovenskému prípadu 403

Martin Zücker
Partisanenbewegungen in Europa–grundsätzliche Überlegungen zum slowakischen Fall 410

John Luke Ryder
Občianska vojna na Slovensku?
Načrtnutie teoretického prístupu k Slovenskému národnému povstaniu 417

John Luke Ryder
Civil war in Slovakia? Outlining a theoretical approach
to the Slovak national uprising 423

Helena Pažurová
Partizáni na východnom Slovensku v roku 1944 429

Oldřich Pejs
Postoj Slovenska k válečným zajatcům po vypuknutí
Slovenského národního povstání a po jeho vojenské porážce 447

Pavel Tesárek – Peter Potocký
Činnosť 1. poľnej roty Hlinkovej gardy v októbri a novembri 1944 461

HOSPODÁRSKY VÝVOJ

Ludovít Hallon – Miroslav Sabol
Rozpad nemeckého hospodárskeho veľkopriestoru v roku 1944
a Slovenské národné povstanie 472

Martina Fiamová
Rok 1944 v procese arizácie židovskej pôdy 490

Zdenka Muráriková
Škodove závody v Dubnici nad Váhom v roku 1944
(maximálne využitie zbrojnej výroby pre potreby nemeckej brannej moci) 500

Peter Mičko
Ekonomické východiská Slovenského národného povstania
a perspektívy hospodárskeho a sociálneho života na povstaleckom území 513

KULTÚRA A PROPAGANDA

Peter Borza
Gréckokatolícka cirkev v roku 1944 526

Nina Sozanská
Sonda do života mesta Nitra v roku 1944 542

Alena Mikulášová – Miroslav Palárik
Oslavy piateho výročia vzniku slovenského štátu v nitrianskom regióne 558

Michal Procházka

**Reflexia Slovenského národného povstania
v najvýznamnejších periodikách slovenskej dobovej tlače v jeho prvých dňoch 569**

Stanislav Mičev

Propagandistické využitie obsadenia Banskej Bystrice nemeckými jednotkami 577

POVSTANIE A VÝVOJ PO ROKU 1945

Jan Pešek

„Povstanci“ a „nepovstanci“. Vedenie Komunistickej strany Slovenska 1944–1945 589

Vladimír Varinský

**Miesto a význam druhého odboja v protikomunistickej rezistencii
Tomislava Kolakoviča a Rodiny 598**

Tomáš Černák

**Odras ilegálnej činnosti Gustáva Husáka v kampani
proti tzv. slovenským buržoáznym nacionalistom 609**

PERCEPCIA SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO POVSTANIA

V POLITIKE, EDUKÁCII A HISTORIOGRAFII

Daniela Škutová

Slovenské politické myslenie a Slovenské národné povstanie 621

Norbert Kmeť

**Postoj vrcholných predstaviteľov štátu a relevantných politických strán
k druhému odboju v rokoch 2010–2013 ..... 632**

Miroslav Kmeť

Rok 1944 vo výučbe dejepisu 651

Jan Rychlík

**Reflexia Slovenského národného povstania
v povojnovom ľudáckom exile a historiografii 658**

Ivan Kamenec

**Výskum protifašistickej rezistencie na Slovensku
po roku 1989 a jeho spoločenská reflexia 671**

NAMIESTO ZÁVERU...

Vilém Prečan

Minulosť a prítomnosť povstaleckého príbehu a jeho nespochybniteľná hodnota 679

Vilém Prečan

Past and present of the insurgent history and its indubitable value 684

Menný register 686

Použitá pramene a literatúra 704

Zoznam autorov 751

NA ÚVOD

Keby sme si mali v rýchlosti vybaviť v mysli rok, ktorý bol pre vývoj a výsledok II. svetovej vojny rozhodujúci, asi by nás napadol rok 1943. Uskutočnili, resp. skončili sa v ňom prelomové bitky tejto vojny ako Stalingrad či Kursk. Znamenali koniec nemeckej dominancie a naopak začiatok úspešného postupu Červenej armády na rozhodujúcom východnom fronte. Bol to tiež rok kapitulácie a neskoršej zmeny bojujúcich strán v Taliansku, čím vojnuvedúce krajiny Osi stratili jeden zo svojich hlavných pilierov.

Pri bližšom pohľade na dejiny tejto vojny si však uvedomíme, že na vojenské, ale tiež už aj na politické udalosti v Európe, bol bohatší rok 1944. Udiali sa v ňom najväčšie a najúspešnejšie ofenzívne operácie Spojencov ako vylodenie v Normandii a oslobodzovanie západnej Európy, či operácia Bagration a sovietsky postup do strednej Európy a na Balkán. Zároveň sa odohrali aj rozhodujúce vojensko-politické akcie odboja či dovtedajších nemeckých satelitov – Varšavské povstanie, Slovenské národné povstanie, rumunský prevrat, prechod Bulharska či Fínska na stranu Spojencov a pod. Na východných i západných územiach, oslobodených od nemeckých armád, sa začal vytvárať nový povojnový život, zbavený nacizmu, fašizmu, rasizmu či autoritárstva. Najmä v Sovietskej oslobodených/obsadených krajinách však automaticky neznamenal návrat k predvojnovým politickým poriadkom a štruktúram, či k demokracii. Už v roku 1944 sa totiž položili prvé základy pre neskoršie rozdelenie kontinentu na prodemokraticky západnú a prosovietskú (komunistickú) východnú Európu.

Práve s ohľadom na nedocenený význam roku 1944 pre dejiny Slovenska a Európy, päťdesiatdva autorov zo Česka, Izraela, Nemecka, Poľska, Slovinska, Spojených štátov amerických, Srbska a Slovenska sa rozhodlo spracovať problematiku kľúčovej udalosti moderných slovenských dejín – Slovenského národného povstania, v kontexte dobového európskeho vývoja. Nimi pripravené kapitoly ponúkajú pohľad na najdôležitejšie vojenské, politické, hospodárske, kultúrne a celospoločenské udalosti, procesy i osobnosti, ktoré pred sedemdesiatimi rokmi hýbali Slovenskom a Európou. Slovenský čitateľ má tak jedinečnú možnosť stretnúť sa v tejto publikácii nie iba s domácou provenienciou a percepciou slovenskej vojnovnej a povstaleckej reality, ale môže nazrieť aj do vývoja, ktorý prebiehal v susednom Poľsku, českých krajinách, územiach bývalej Juhoslávie a podobne. Okrem toho má jedinečnú možnosť konfrontovať „naše“ vnímanie „našich“ národných dejín s pohľadom zahraničných historikov.

Predkladaná kniha je však interesantná aj z toho pohľadu, že sa snaží uchopiť tému Slovenského národného povstania a diania vo vtedajšej vojnovnej Európe aj z iných, ako iba čisto historických perspektív. Ponúka pohľad politológov, skúma využívanie a zneužívanie problematiky Slovenského národného povstania po skončení vojny, ale tiež jeho percepciu v spoločnosti a historiografii počas komunistického režimu i po roku 1989, doma i v exile.

RESUME

Europe in the year 1944 (sketch of military-political trends in the semifinal year of war)

If we call the year 1943 the turning point in World War II, we can define the year 1944 as confirmation of Allies domination, the year of the biggest Allied offensives (Bagration, Overlord...), which deprived Hitler of almost all his territorial gains during the war. In connection with Allied proceedings and vision of total German defeat in near future, political solutions started to be more frequent than only military ones – uprisings in Warsaw and in Slovakia, coup d'état in Romania and Bulgaria, successful and unsuccessful untying from the alliance with Berlin in Finland and Hungary.

The year 1944 ended with the break of Allied troops near German borders to take breath for final impact against Germany. At the end of the year 1944 Hitler was not successful with the last unexpected desperate attempt to force the Allies to separate negotiations with counteroffensive in Ardennes. The last phase of Hitler's war adventure waited for Germany and the Allies already prepared post-war settlement of defeated Germany and creation of new post-war structure of international relations. The shadow of one war did not disappear over Europe and new cloud of the other ideological war of Great Powers appeared.

FRONT BEZ FRONTOVÝCH LÍNIÍ. JUHOŠLÁVIA A BALKÁN V ROKU 1944

DMITAR TASIĆ

Počas roka 1944 sa na Balkáne odohrali zásadné politicko-vojenské udalosti, ktoré predznamovali koniec vojny a tiež poukázali na fakt, že balkánsky front závisel na podpore Spojencov a ich plánovania. V tomto roku sa organizovanému odporu juhoslovanských komunistov, t. j. Národno-oslobodzovacej armáde Juhoslávie (NOAJ) podarilo získať medzinárodné uznanie. Na druhej strane stál monarchistický odpor – četnické hnutie vedené Dražom Mihailovičom, resp. Juhoslovanské vojsko vo vlasti (JVV). Toto utrpelo počas tohto obdobia vojenskej aj politickej porážky a upadlo do stagnácie.

Tomuto predchádzali udalosti roku 1943, počas ktorých sa udiali kľúčové momenty súvisiace so spojeneckými víťazstvami v bitke pri El Alameine v severnej Afrike a v Stalingrade na východnom fronte. Začiatkom roku 1943 sa Balkán a Juhoslávia stali dôležitými v spojení s možným vylodením spojeneckých vojsk a vytvorením druhého frontu v Európe. Po spojeneckom vylodení v severnej Afrike sa velitelia Osi obávali podobného scenára ako v prvej svetovej vojne, t. j. vytvorením nového frontu v Salonike.¹

Aby sa pripravili na možné vylodenie, tak sa nemecké juhovýchodné velenie rozhodlo podniknúť rozsiahle vojenské operácie proti juhoslovanským partizánom. Hlavnou úlohou bolo zlikvidovať Juhoslovanskú národnooslobodzovaciu armádu, ktorá by pomáhala spojencom, a tým zabezpečiť tylové postavenia proti prepadom.

Na začiatku roku 1943 zaútočili lepšie vyzbrojené a vycvičené jednotky Nemcov, Talianov a ustašovcov na slobodné územie v západnej Bosne, Like, Kordune a Dalmácii pod kryciami názvami „Weiss I“ a „Weiss II“. Približne 20 000 partizánov začalo ustupovať na východ smerom na Hercegovinu. Ich pohyb bol spomaľovaný približne 3500 zranenými. Napriek sile protivníka sa jednotkám NOAJ podarilo uniknúť obklúčeniu a dosiahnuť rieku Neretva na začiatku marca.² Po úspešnom prebití sa na ľavý breh Neretvy hlavnou silou NOAJ dostalo hnutie četnikov zásadnú ranu.³ To značilo koniec bitky o Neretvu.

Vojenské velenie Osi trvalo na zlikvidovaní NOAJ a preto pripravilo novú operáciu „Schwarz“, ktorej súčasťou bolo aj neutralizovanie četnických síl. Pre Nemcov boli četníci nebezpeční, pretože predstavovali spojeneckú silu ktorá mohla robiť problémy pri vylodení, takže vykonali preventívnu akciu a odzbrojili ich sily v Hercegovine a Čiernej Hore.

1 PETRANOVIĆ, Branko: *Istorija Jugoslavije II*. Beograd 1988, p. 241.

2 Ibidem, p. 245.

3 RAIČEVIĆ, Pero: *Prodor Udarne grupe divizija u dolinu Neretve i Rame i razbijanje italijanske divizije „Murde“*. In: *Vojnoistorijski glasnik*, 5/1952, p.33; LATAS, Branko: *Četnici u borbama protiv Operativne grupe divizija NOV Jugoslavije u dolini Neretve (februar-mart 1943)*. In: *Vojnoistorijski glasnik*, 3/1982, p. 143.

Podľa Nemcov toto malo zabrániť nožnej spolupráci medzi partizánmi a četníkmi a spojeneckými silami v prípade vylodenia na Balkáne.⁴

Jednotky NOAJ sa počas mája a júna 1943 dostali pod koncentrovaný útok vyše 100 tisícových vojsk Osi v oblasti Durmitor, Vučev, Maglič a Volujak na hraniciach medzi Hercegovinou a Čiernou Horou. Počas bojov na Sutjeske medzi 15. májom a 15. júnom stratili partizáni 7000 vojakov (jednu tretinu síl). Napriek tomu sa nepriateľovi nepodarilo naplniť primárny cieľ – zlikvidovanie NOAJ, keďže sa väčšine jednotiek podarilo z obkľúčenia uniknúť.⁵

V prvej polovici roku 1943 sa NOAJ podarilo prekonať najväčšie výzvy od jej vzniku. V krátkom čase obnovili svoje straty a získali dôležité víťazstvá. Partizánske hnutie týmto prekonallo svoje najťažšie chvíle od svojho vzniku – operácií „Weiss“ a „Schwarz“, resp. bitky na Neretve a Sutjeske.

V lete 1943 sa Spojenci vylodili na Sicílii, čo viedlo ku kapitulácii Talianska. V septembri 1943 NOAJ odzbrojila veľké množstvo talianskych jednotiek a získala veľké územia v Istrii, Dalmácii, Sandžaku, Čiernej Hore, Hercegovine a Macedónsku, ktoré boli predtým kontrolované Talianmi.⁶ To viedlo k zvýšeniu počtu existujúcich partizánskych síl a tiež došlo k vytvoreniu nových.⁷ Všetky tieto udalosti samozrejme neunikli pozornosti západných Spojencov, predovšetkým Britov, ktorí tu mali aj svoje vojenské misie. Počas roku 1943 urobili dôležité rozhodnutie, a to tým, že začali pomáhať partizánom. Velením britskej vojenskej misie v Juhoslávii bol poverený brigádny generál Fitzroy MacLean v septembri 1943, čo znamenalo *de facto* uznanie NOAJ.⁸

Po kapitulácii Talianska došlo k postupnej reorganizácii NOAJ z partizánskej na regulárnu armádu aj v spojení s tým, že počet jej príslušníkov sa postupne násobil. Len počas roka 1944 dostali od Spojencov 100 000 pušiek, 50 000 guľometov, 138 mínometov, 324 000 mínometných granátov, 636 000 ručných granátov, veľké množstvo munície, 700 rádiostanic, 175 000 uniforiem a 260 000 párov obuvi. Veľkú úlohu tiež zohrávala spojenecká letecká podpora. Blízkosť spojeneckých letísk umožňovala zásobovanie NOAJ na pravidelnej báze. Taktiež bola NOAJ podporovaná letecky počas bojov a značné množstvo ranených bolo odtransportovaných letecky. To umožňovalo voľnosť manévrovania pre jednotky NOAJ a jej ranení dostávali tú najlepšiu starostlivosť.⁹

V rovnakom čase sa velenie NOAJ rozhodlo vykonať kroky k vytvoreniu jej vlastných správnych orgánov – od miestnych *národnooslobodzovacích výborov* až po najvyššiu – Antifašistickú radu národného oslobodenia Juhoslávie (*Antifašističko Veće Narodnog Oslobođenja Jugoslavije* - AVNOJ). V dedine Jajce v západnej Bosne došlo v novembri 1943 k druhému stretnutiu AVNOJ. Počas tohto stretnutia došlo k uzneseniu, že velenie NOAJ vybuduje povojnovú Juhosláviiu na novom federatívnom a republikánskom základe. Bola vytvorená aj nová vláda s názvom Národný výbor pre oslobodenie

4 PETRANOVIĆ, Branko: *Istorija Jugoslavije II*. Beograd 1988, p. 247.

5 Ibidem, p. 255.

6 IVETIĆ, Velimir: *Dejstva jedinica narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u Hrvatskom primorju, Gorskom Kotaru, Kordunu, Lici i Baniji u vreme i posle kapitulacije Italije, septembra 1943*. In: *Vojnoistorijski glasnik*, 2/1985, p. 117.

7 PETRANOVIĆ, Branko: *Istorija Jugoslavije II*. Beograd 1988, p. 259.

8 Ibidem, p. 261.

9 Furtherreading: MAKLIN, Ficroj: *Rat na Balkanu*. Beograd 1980, p. 178; ОРОВИЋ, Саво: *Ратни дневник 1941-1945*, Beograd 1972, p. 515, 533.

Juhoslávie.¹⁰ Spojením vojenských a politických úloh sa NOAJ a jej velenie stalo jedným z dôležitých článkov antihitlerovskej koalície.

Popri aktívnej podpore zo strany britskej armády sa podpory NOAJ ujala aj sovietska strana, a to vyslaním vojenskej misie vo februári 1944. Týmto získala NOAJ uznanie aj u Sovietov.¹¹

Kvôli neustálej hrozbe spojeneckého vylodenia a tiež, aby kompenzovali vypadnutie Talianska sa Nemci rozhodli navýšiť počet jednotiek na Balkáne. Na jeseň 1943 bolo na Balkáne 700 000 nemeckých vojakov v 22 divíziách a niekoľko nezávislých jednotiek v rámci Armádných skupín E a F. Z tohto celkového počtu bolo 400 000 v Juhoslávii. K tomu treba prirátať 90 000 Bulharov, 40 000 Maďarov a 390 000 príslušníkov kolaborujúcich jednotiek. Na jar 1944 mala NOAJ 11 vojenských zborov, pozostávajúcich z 35 divízií, resp. 121 brigád. K tomu treba prirátať ešte 100 rôznych partizánskych oddielov.¹²

V tejto situácii nemecké velenie na Balkáne zmenilo taktiku a upustilo od masových ofenzív s cieľom obkľúčiť a zlikvidovať hlavné velenie NOAJ a jej sily. Na prelome rokov 1943–1944 podnikli niekoľko menších operácií, ktoré ale nemali veľký úspech.¹³ V máji 1944 nemecké juhovýchodné velenie zorganizovalo novú operáciu proti hlavnému veliteľstvu NOAJ, ktoré v tom čase sídlilo v mestečku Drvar v oblasti západnej Bosny. Prekvapivý útok parašutistov z 25. mája mal zajať hlavného veliteľa NOAJ a vodcu juhoslovanských komunistov Josipa Broza Tita.¹⁴ Malý počet partizánov v Drvari udržal pozície dostatočne dlho, aby umožnil vrchnému veleniu a spojeneckým vojenským misiám evakuáciu do Talianska a na ostrov Vis v Adriatickom mori, ktorý Spojenci opevnili. Tento čin opäť ukázal na silu leteckej prevahy Spojencov. Počas nasledujúceho týždňa spojenecké lietadlá uskutočnili vyše 1000 bojových vzletov pri podpore NOAJ, na ktorú útočili Nemci.¹⁵ Operácia „Rösselsprung“, inak označovaná aj ako *Výsadok na Drvar*, bola jedinou neúspešnou výsadkovou operáciou nemeckých jednotiek v 2. svetovej vojne.

Po evakuácii na Vis začalo pre velenie NOAJ a Josipa Broza Tita obdobie intenzívnych kontaktov a stretnutí s vojenskými a civilnými príslušníkmi antihitlerovskej koalície. Tieto kontakty vyústili do dohody s prezidentom kráľovskej vlády v exile Ivanom Šubasićom¹⁶ a tiež stretnutím Tita s Winstonom Churchillom¹⁷ a Josifom Stalinom.

V júni 1944 sa Spojenci konečne vylodili v Normandii. Táto vylodňovacia operácia vytvorila dlho očakávaný druhý front v Európe. Akcia bola predzvesťou oslobodenia Francúzska, Belgicka a Holandska.¹⁸ Na druhej strane Európy Červená armáda začala nie-

10 PETRANOVIĆ, Branko: *Istorija Jugoslavije II*. Beograd 1988, p. 286.

11 ТИМОФЕЈЕВ, Алексей: *Улога и делатност званичне совјетске војне мисије у Југославију у јесен и зиму 1944*. In: *Токови историје*, 1/2010, pp.35-51.

12 *Vojna enciklopedija, tom 9. Svetski rat drugi*, p. 428.

13 KOSTIĆ, Uroš: *Operacije „Kugelblic“ i „Šnešturm“*. In: *Vojnoistorijski glasnik*, 4/1957, p. 66

14 ODIĆ, Slavko: *Desant na Drvarmaja 1944 – Drvarskaoperacija*. In: *Vojnoistorijski glasnik*, 1/1981, p. 221.

15 Pozri aj: MAKLIN, Ficroj: *Rat na Balkanu*. Beograd 1980, p. 170; RADULOVIĆ, Vaso: *Sadejstvo savezničke avijacije sa jedinicama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u drvarskoj operaciji*. In: *Vojnoistorijski glasnik*, 3/1984, p. 51; ОРОВИЋ, Саво: *Ратни дневник 1941-1945*, Beograd 1972, p. 515.

16 *Zapisi NKOJ-a i privremene vlade DFJ 1943-1945*. Beograd 1991. Dokument br. 8. Zapisnik sa sastanka članova NKOJ-a i dr Ivana Šubašića 15. i 16. juna 1944. godine, p. 17; Dokument br. 11. Zapisnik sa zajedničke sednice NKOJ-a i predstavnika kraljevske jugoslovenske vade u Londonu 19. avgusta 1944. godine, p. 32; Dokument br. 16. Zapisnik sa sednice nacionalnog komiteta 30. oktobra 1944. godine, p. 52.

17 Ibidem. Dokument br. 10. Zapisnik sjednice NKOJ-a od 17. avgusta 1944. godine, p. 128.

18 ESSAME, H.: *Normandijski mostobran*. Zagreb 1976.

koľko ofenzív. Prvá bola operácia Vibourg-Petrozavodsk a po nej nasledovala Karelská operácia, ktoré viedli k oslobodeniu sovietskych území a vyradeniu Fínska z vojny. Bieloruská operácia, ktorá začala 23 júna znamenala oslobodenie Bieloruska a zlikvidovanie 500 000 nepriateľských vojakov. Po úspešnom ukončení tejto operácie dosiahla Červená armáda poľské hranice 20 júla.¹⁹

Zároveň s touto operáciou zaútočila Červená armáda v niekoľkých akciách aj na juh. Počas Lvovsko-Sandomierskej a Jassko-Kišinevskej operácie zlikvidovala Červená armáda 22 divízií nemeckej Armádnej skupiny „Južná Ukrajina“ a celú silu Rumunov na východnom fronte do 29. augusta 1944. Rumunsko bolo porazené a jeho sily prestali byť relevantné. Po dohode so ZSSR prestúpilo Rumunsko na stranu Spojencov.²⁰ V tomto momente stratil Balkán svoju predošlú dôležitosť ako pozície pre vylodenie, ale bol dôležitý kvôli Spojencom v Taliansku a Sovietom v Rumunsku. Nemcom sa síce darilo spomaliť Spojencov v Taliansku, ale Červená armáda hrozila vyradením Bulharska z vojny. ZSSR vyhlásilo Bulharsku vojnu 5. septembra potom, čo Červená armáda dosiahla Dunaj. 8 septembra vstúpili sovietske jednotky do Bulharska z Dobrogea (Dobruďže) a 9. septembra sa v Bulharsku konal prevrat. Moc prevzal *Vlastenecký front* – ktorý bol koalíciou viacerých strán a hnutí. Bola vytvorená vláda, ktorá v ten deň vyhlásila vojnu Nemecku.²¹ Po porážke Rumunska a vyradení Bulharska z vojny sa nemecká Skupina armád E, ktorá disponovala 300 000 vojakmi ocitla v zložitej situácii s možnosťou, že bude odrezaná.²²

Červená armáda chcela pokračovať v operáciách v Juhoslávii, a tým sa do popredia dostávala otázka Srbska.²³ Po prvé, Srbsko bolo prirodzenou ústupovou líniou Armádnej skupiny E z Grécka, a po druhé, v Srbsku bol len malý počet partizánov po ich odchode v novembri 1941. Časom si aj partizánske velenie uvedomilo, že len obsadením Srbska si v Juhoslávii definitívne upevnia moc. Z tohto dôvodu bolo niekoľko partizánskych jednotiek vyslaných do Srbska v roku 1944. Avšak tieto snahy boli úspešné až v auguste 1944. Táto ofenzíva viedla ku kľúčovým vojenským a politickým zmenám, čo umožnilo návrat NOAJ do Srbska. Táto akcia sa podarila vďaka elitnému 1. a 12. zboru, ktoré sa dostali až do oblasti Kopaonik a Toplica. Tým sa vytvorila pevná základňa na preniknutie do ostatných oblastí Srbska.²⁴

V tomto smere boli dôležité aj proklamácie juhoslovanskej kráľovskej vlády v exile z 8. a 29. augusta 1944, a tiež proklamácie Josipa Broza Tita určené členom quislingových formácií, aby sa pridali k JNOA. Medzi 17. a 30. augustom sa predstavitelia kráľovskej vlády v exile a AVNOJ dohodli na kompromise (dohoda Tito–Šubašić). Západní Spojenci a Sovietsky zväz hrali v tejto dohode významnú úlohu.²⁵ To bola tvrdá rana pre politické hnutie Dražu Mihailovića a jeho stúpcov, keďže sa ho vláda v exile zriekla. V tom istom čase nemecké vrchné velenie nariadilo generálny ústup, platiaci od 26. augusta. Prvým krokom bolo stiahnuť Armádu skupinu E z Grécka.²⁶

19 *Beogradska operacija 20. oktobra 1944*. Beograd 1989, pp. 34-35.

20 *Ibidem*, pp. 36-37.

21 *Ibidem*, p. 37.

22 *Das Deutsche Reich und der zweite Weltkrieg. Band 8. Die Ostfront 1943/44*. München 2007, pp. 1090-1091.

23 Further readings: PETRANOVIĆ, Branko: *Politika kompromisa u Srbiji 1944. godine*. In: *Vojnoistorijski glasnik*, 2/1988, p. 43; VIŠNJIĆ, Petar: *Oslobođenje Srbije 1944. godine*. In: *Vojnoistorijski glasnik*, 1/1975, pp. 39-61.

24 PETRANOVIĆ, Branko: *Istorija Jugoslavije II*. Beograd 1988, p. 322.

25 *Ibidem*, pp. 316-320.

26 *Vojna enciklopedija, tom 9. Srbija*, p. 81.

NOAJ mala niekoľko úloh. Prakticky naraz mala prísť do Srbska, skontaktovať sa s Červenou armádou, kontrolovať odchod bulharskej okupačnej armády zo Srbska a zamedziť ústup nemeckým jednotkám z Grécka. Prvé tri z uvedených úloh boli úspešne splnené. Štvrtá úloha bola splnená len čiastočne. Údolie Morava-Vardar predstavovalo dobrú komunikáciu pre ústup jednotiek Armádnej skupiny E, avšak postup Červenej armády a vyradenie Bulharska z vojny znamenalo, že táto cesta je aj značne nebezpečná. Na druhej strane prienik partizánov na územie Srbska znamenal aj vyprázdnenie ich pozícií v Čiernej Hore, Sandžaku, Bosne a Hercegovine. Z týchto dôvodov muselo nemecké velenie svoje jednotky vyslať cez bočné komunikácie v Kosove, Sandžaku smerom do Bosny. Medzičasom sa v Bulharsku dostal k moci Vlastenecký front a zo Stalinovej iniciatívy bola podpísaná dohoda o spoločnom postupe medzi NOAJ a novou bulharskou armádou Vlasteneckého frontu.²⁷ Počas nasledujúcich mesiacov došlo k bojom medzi partizánmi, bulharskou armádou a albánskou Národnooslobodzovacou armádou na jednej strane a ustupujúcimi Nemcami na strane druhej.

Vyvrcholením vojny v Juhoslávii v roku 1944 bola Belehradská operácia, ktorá trvala od 21. septembra do 22. októbra. Jednotky Druhého a Tretieho ukrajinského frontu Červenej armády vstúpili do Juhoslávie po dohode s JNOA. Po spoločnom kontakte a dohode začali útok na Belehrad. Boje, ktoré nasledovali, sa delia na niekoľko etáp, a to: prípravná fáza, boje na predmestiach, oslobodenie Belehradu a prienik cez rieku Sáva do oblasti Srijemu. Operácie sa zúčastnili dve elitné zoskupenia NOAJ (10 divízií, ktoré mali 50 000 vojakov), gardová mechanizovaná brigáda a časti 75. pešej brigády a iné časti Červenej armády. V bitke o Belehrad utrpela NOAJ 3 000 mŕtvych a 4 000 ranených, pričom Červená armáda mala približne 960 mŕtvych a neznámy počet ranených. Nemecké sily utrpeli ťažké straty 15 000 mŕtvych a 9000 zajatých, pričom niektoré z ich jednotiek boli úplne zlikvidované.²⁸

Oslobodenie Belehradu a upevnenie pozície v Srbsku umožnilo NOAJ a komunistickej strane v Srbsku stabilizovať svoju pozíciu. Ekonomické, finančné a ľudské zdroje Srbska boli k dispozícii partizánom. Prostredníctvom mobilizácie miestneho obyvateľstva NOAJ získala vyše 300 000 nových vojakov.²⁹

Napriek sporadickým protestom, dezertérom a odporu proti mobilizácii nedošlo v Srbsku k masovej rebélii. Neskôr došlo k väčším protestom proti mobilizácii a novému usporiadaniu hlavne medzi Albáncami z Kosova, Metohije, Macedónska a Čiernej Hory. Odbojové hnutie v Drenici a Metohiji počas januára a februára 1945 predstavuje typický príklad. Na jeho likvidáciu vyhradila NOAJ značné množstvo jednotiek a utrpela aj početné straty. Z celkového počtu 39 000 vojakov NOAJ mala 650 mŕtvych, 1360 zranených a 1256 ostalo nezvestných. Straty rebelov sú neznáme, avšak boli omnoho vyššie.³⁰ V tom istom čase došlo k vzbure jednej z jednotiek NOAJ vo Vojvodine, ktorá sa skladala

27 PETRANOVIĆ, Branko: *Istorija Jugoslavije II*. Beograd 1988.

28 Pozri aj: *Beogradska operacija 20. oktobra 1944*. Beograd 1989; VIŠNJIĆ, Petar: *Beogradska operacija*. In: *Vojnoistorijski glasnik*, 3/1984, p. 11; *Za pobjedu i slobodu. Beogradska operacija. Učesnici govore: Okrugli sto*. Beograd 1985.

29 Further reading: PETRANOVIĆ, Branko: *Politika kompromisa u Srbiji 1944. godine*. In: *Vojnoistorijski glasnik*, 2/1988, p. 53; PETRANOVIĆ, Branko: *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939-1945*. Beograd 1992, p. 647.

30 DRLJEVIĆ, Savo: *Kontrarevolucija na Kosovu i Metohiji i zavođenje Vojne uprave februara 1945*. In: *Zbornik radova sa naučnog skupa Za pobjedu i slobodu - knjiga 9. Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije. Učesnici govore*, 23. i 24. april, 1985. Beograd 1986, p. 600.

z kosovských Albáncov.³¹ Tá isté sa stalo o pár mesiacov neskôr v apríli v mestečku Bar v Čiernej Hore. Mobilizovaní Albánci protestovali proti miestnym vojenským úradom.³²

Mobilizácia priniesla do radov NOAJ tisíce nových bojovníkov, ktorí potrebovali veľké množstvo zbraní a vojenského materiálu. Vedľa korisťných zbraní začali dostávať koncom roku 1944 aj veľké zásoby zo ZSSR. Podľa podpísanej dohody im Sovietsi dodali 96 515 pušiek, 20 528 pištolí, 68 423 samopalov, ľahké a ťažké guľomety a tiež 3364 mínometov, 170 protitankových diel, 895 poľných diel, 65 tankov a 421 lietadiel. Do jari 1945 bolo 10 divízií NOAJ prezbrojených sovietskym materiálom a ďalších 5 bolo v procese vyzbrojenia.³³ Týmto sa NOAJ definitívne stala konvenčnou armádou. Po Belehradskej operácii ku koncu roku (október–november–december 1944) partizánske sily po boku Červenej armády zaútočili na Batinu, čo značným spôsobom pomohlo sovietskej ofenzíve na juhu Maďarska a v okolí Budapešti.³⁴ Ďalšou formou sovietskej pomoci bol výcvik partizánskych kádrov v ZSSR. Počas roka 1945 viac než 2450 partizánskych dôstojníkov a šarží rôznych zaradení bolo vyslaných do Sovietskeho zväzu na štúdiá.³⁵

Na jar v roku 1945 bola NOAJ premenovaná na Juhoslovanskú armádu a začala konečnú operáciu na oslobodenie krajiny. Oslobodením Belehradu a Srbska začala premena z dočasnej na trvalú revolučnú formu vlády. Entuziazmus, disciplína a organizácia partizánskeho hnutia vedeného komunistickou stranou nahradila nedostatok vedomostí, skúseností, plánovania a tradičnej formy sociálnej organizácie. V Srbsku ale došlo aj k vysporiadaniu sa s politickými nepriateľmi a tiež s každým kto sa ním v budúcnosti mohol stať. Organizovanie vlády bolo spojené s „masovými a tajnými exekúciami bez súdov“. Popri kolaborantoch „pod pláštikom konfrontácie s fašizmom... boli zlikvidované tisíce nevinných ľudí“.³⁶

Podobným spôsobom pokračovala organizovaná represia v slede vojenských operácií v Juhoslávii. Pre oponentov to bol paralyzujúci šok, ktorý umožnil víťazom zorganizovať vládu a nový poriadok. Kvôli tomu sa aj niekoľko mesiacov po vojne niektoré časti krajiny nachádzali v stave ako počas konfliktu. Zvyšky kolaborantov boli v celej krajine, veľký počet ľudí ostal v uniforme, ekonomika bola zničená a cesty a infraštruktúra boli poškodené. Napriek tomu entuziazmus, eufória z víťazstva, kontrola a vedenie komunistickej strany vplývala na celú spoločnosť a udržala ju mobilizovanú s cieľom obnovy, prestavby, rekonštrukcie a odstránenia dôsledkov vojny. V tomto zmysle dosiahla celá spoločnosť pozoruhodné výsledky.

31 Vojni arhiv (VA) Beograd, Narodnoslobodilački rat (NOR), box 222, file 1/III, document 48/1. *Izveštaj Štaba Koprusa Narodne odbrane Jugoslavije Odeljenju zaštite naroda za Jugoslaviju od 22.2.1945.*

Neskôr sa zistilo že vojaci a dôstojníci, ktorí sa zúčastnili vzbury, predtým bojovali proti partizánom buď nezávisle, alebo ako členovia nemeckých či talianskych jednotiek.

32 VA Beograd, NOR, b. 222, f. 1, d. 23-1. *Izveštaj Glavnog štaba NOV i PO Srbije-Obaveštajno odeljenje Štabu Koprusa narodne odbrane J.A. pov br 306 od 3.5.1945. god.* Počas tohto incidentu bolo zabitých 452 Albáncov a 104 bolo ranených.

33 DIMITRIJEVIĆ, Bojan: *Jugoslovenska armija 1945-1954: Nova ideologija, vojnik i oružje.* Beograd 2006, p. 337.

34 BOŽIĆ, Nikola: *Batinska bitka.* Beograd 1978.

35 *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945-1985.* Beograd 1990, p. 107.

36 PETRANOVIĆ, Branko: *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939-1945.* Beograd 1992, p. 657.

FRONT WITHOUT FRONTLINES. YUGOSLAVIA AND THE BALKANS 1944

DMITAR TASIĆ

During 1944 crucial military-political changes happened in the Balkans announcing the end of war but also confirmed well known fact that course of action in the Balkan war theatre, as one of the supporting fronts of the WWII, depended on Allied political combinatory and war planning. In that particular moment organized resistance of Yugoslav communists, i. e. Peoples Liberation Army of Yugoslavia – PLAY, succeeded to get international recognition. Opposite to that, their rivals from royalist resistance – chetnik movement of Draža Mihailović or Yugoslav Army in Fatherland – YAF, suffered military and political defeats and has entered into serious stagnation.

This was preceded by the key events in the Balkan or Yugoslav war theatre which happened during 1943, and were directly related to events on other fronts, namely the Allied victories in the Battle of El - Alamein in North Africa and at Stalingrad on the Eastern Front. At the beginning of 1943 Balkans and Yugoslavia gain importance as the site of a possible Allied landings in Europe and the opening of the second front in Europe. After the Allied landings in North Africa, the Axis's commanders appeared to be feared by the possible repeat of the events back in the First World War, that is, the formation of a new Salonika front.¹

To be prepared for the eventual landing of the Allies German Command of the Southeast organized a large-scale military operation against the forces of Yugoslav partisans. The main objective of the operation was to neutralize the People's Liberation Army forces which could help the Allied landings in the Balkans, and that their actions could seriously endanger the position of the Axis, their rear and communication routes, which would greatly facilitate Allied combat operations.

At the beginning of 1943 in operations „Weiss I“ and „Weiss II“ far superior and better equipped German-Italian-Ustasha forces attacked a large free territory in western Bosnia, Lika, Kordun and Dalmatia. About 20.000 partisans started to retreat to the east in the direction of Herzegovina. Their movements were slowed down by the 3.500 wounded. Despite the superiority of the enemy forces PLAY managed to avoid encirclement and to reach the shores of the river Neretva by the beginning of March.²

In successful breakthrough to the left bank of the Neretva river main Task Force of PLAY inflicted a decisive blow to forces of rival *Chetnik* movement.³ This marked the end of battle on river Neretva.

1 PETRANOVIĆ, Branko: *Istorija Jugoslavije II.* Beograd 1988, p. 241.

2 Ibidem, p. 245.

3 RAIČEVIĆ, Pero: *Prodor Udarne grupe divizija u dolinu Neretve i Rame i razbijanje italijanske divizije „Murde“.* In: *Vojnoistorijski glasnik*, 5/1952, p. 33; LATAS, Branko: *Četnici u borbama protiv Operativne grupe divizija NOV Jugoslavije u dolini Neretve (februar-mart 1943).* In: *Vojnoistorijski glasnik*, 3/1982, p. 143.

The military leadership of Axis Powers insisted on annihilation of People's Liberation Army, while during next step – Operation „Schwarz „, at the initiative of the Germans, decision was made to reduce the military value of the *Chetnik* forces as well. For Germans the Chetniks also represented potential helpers of the Western Allies in the event of their landing so that the preventive action of disarmament of Chetnik forces in Herzegovina and Montenegro has been carried out. This action, according to the German positions, was aimed to prevent possible reconciliation between Chetniks and partisans and joint action in support of the Western Allies during their eventual landing in the Balkans.⁴

During May and June in 1943, PLAY elite forces came under concentric attacks from over 100.000 soldiers of the Axis in the area of Durmitor, Zelengora, Vučevo, Maglič, Volujak in the border area between Herzegovina and Montenegro. During the month of fighting in the Battle of the Sutjeska, from 15 May to 15 June, the main Task Force of PLAY lost over 7.000 soldiers (about one third of their strength). However, enemy did not succeed in achieving their main goal – annihilation of PLAY main force because its units managed to get out from the encirclement.⁵

Thus, in the first half of 1943 PLAY managed to overcome the biggest challenges from the beginning of their armed struggle. In doing so, not only managed to maintain, but in the shortest possible time managed to recover or compensate losses on one with significant gains and victories on the other side. Partisan movement has successfully overcome a serious crisis in which it found itself during operations „Weiss“ and „Schwarz“ – i.e. Battles of Neretva and Sutjeska.

When in the summer of 1943 Allied landing in Sicily led to the surrender of Italy, during September PLAY was able to disarm the large number of Italian troops and to liberate territories that had previously been controlled by the Italian forces in Istria, Dalmatia, Sandžak, Montenegro, Herzegovina and Macedonia.⁶ This contributed to further enlargement of existing and creation of respectable number of new units.⁷

All this could not remain unnoticed by the Western allies, especially the British who had their military missions. During 1943 they made an important decision to start helping Yugoslav partisans. Appointment of Brigadier Fitzroy Maclean in September 1943 as Chief of British military mission in Yugoslavia *de facto* marked the recognition of PLAY.⁸

Along with the increasing enlargement of units that occurred after the capitulation of Italy, this decision and its immediate consequences allowed PLAY to gradually transform from a guerrilla into a conventional army. Only during 1944 partisans were delivered 100.000 rifles, over 50.000 machine guns, 138 mortars, 324.000 mines for mortars, 636.000 hand grenades, a large quantity of small arms ammunition, 700 radio stations, 175.000 uniforms and 260.000 pairs of boots. In addition to aid in war materiel, great importance represented the Allied air support. The proximity of the Allied military bases in Italy enabled PLAY units to be regularly supplied with the necessary materiel. Also,

4 PETRANOVIĆ, Branko: *Istorija Jugoslavije II*. Beograd 1988, p. 247.

5 Ibidem, p. 255.

6 IVETIĆ, Velimir: *Dejstva jedinica narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u Hrvatskom primorju, Gorskom Kotaru, Kordumu, Lici i Baniji u vreme i posle kapitulacije Italije, septembra 1943*. In: *Vojnoistorijski glasnik*, 2/1985, p. 117.

7 PETRANOVIĆ, Branko: *Istorija Jugoslavije II*. Beograd 1988, p. 259.

8 Ibidem, p. 261.

they regularly received air support during combat operations, and large number of partisan wounded and refugees has been evacuated by air. This provided PLAY units with freedom in terms of maneuver, and their wounded were provided with best possible care.⁹

At the same time, the leadership of People's Liberation Army has undertaken decisive steps in the construction of their own authorities, ranging from local – National liberation committees (NLCs) to the supreme – Anti-Fascist Council of the National Liberation of Yugoslavia (ACNLY). In November 1943, small town of Jajce in West Bosnia was the place of the second session of ACNLY. Its decisions confirmed the determination of PLAY leadership to rebuild post-war Yugoslav state on a new federal and republican basis. The government called the National Committee for the Liberation of Yugoslavia – NCLY has been established as well.¹⁰ By combining military and political actions PLAY and its leadership imposed themselves as one of the warring parties in anti-Hitler coalition.

In addition to the already active support of the British military, major political significance for the PLAY, primarily for its international recognition represented the arrival of the Soviet military mission in February 1944.¹¹

Because of the possibility of an Allied landing, but also to compensate the Italian forces which capitulated, German forces in the Balkans were visibly increased. In the fall of 1943 there were some 700.000 German soldiers in the Balkans deployed in 22 divisions and a multitude of independent unit within the Army Groups E and F. Of that number, 400.000 were deployed in Yugoslavia. In addition, in Yugoslavia there were 90.000 Bulgarian, 40.000 Hungarian and 390.000 collaborationist troops. In the spring of 1944 PLAY had 11 corps with 35 divisions with 121 brigades. In addition to these forces there were some 100 different partisan detachments.¹²

In this situation, the German command in the Balkans abandoned existing practice of mass offensives aimed to surround and neutralize the Supreme Command of PLAY and its main forces. Instead of it, during winter 1943–44 they undertook a series of smaller operations.¹³ However, they have not had much success. In May 1944 German Command of the Southeast organized a new operation against the Supreme Headquarters of PLAY, which at that time was located in the small town of Drvar in western Bosnia. Sudden parachute landing that took place on May 25, was supposed to lead to the capture of the Supreme Commander of the PLAY and leader of Yugoslav Communists Josip Broz Tito.¹⁴ The few partisan forces in Drvar repelled the attackers long enough to allow the members of the Supreme Headquarters and present Allied military missions to be evacuated to Italy and than to the island of Vis in the Adriatic Sea, which the Allies turned into their stronghold. Again, this showed the significance and importance of the Allied air support. During the week after the attack on Drvar Allied aircrafts from bases in Italy made more than 1.000 sorties supporting PLAY units which were targeted by the German offen-

9 Further reading: MAKLIN, Ficroj: *Rat na Balkanu*. Beograd 1980, p. 178; ОРОВИЋ, Саво: *Ратни дневник 1941-1945*, Београд 1972, p. 515, 533.

10 PETRANOVIĆ, Branko: *Istorija Jugoslavije II*. Beograd 1988, p. 286.

11 ТИМОФЕЈЕВ, Алексеј: *Улога и делатност званичне совјетске војне мисије у Југославији у јесен и зиму 1944*. In: *Токови историје*, 1/2010, pp. 35-51.

12 *Војна енциклопедија, том 9. Светски рат други*, p. 428.

13 KOSTIĆ, Uroš: *Operacije „Kugelblic“ i „Šnešturm“*. In: *Vojnoistorijski glasnik*, 4/1957, p. 66

14 ODIĆ, Slavko: *Desant na Drvar maja 1944 – Drvarska operacija*. In: *Vojnoistorijski glasnik*, 1/1981, p. 221.

sive.¹⁵ Operation “Rösselsprung” better known as Airborne landing on Drvar was the only unsuccessful German airborne operation in WWII.

After the evacuation to the island of Vis, for the PLAY leadership, especially Josip Broz Tito, began a period of intense international contacts with military and civilian representatives of the anti-Hitler coalition. This resulted in an agreement with the president of the Royal government in exile Ivan Šubašić,¹⁶ as well in Tito’s meetings with Winston Churchill,¹⁷ and Soviet leader Joseph Stalin.

In June 1944 an Allied landing in Europe finally happened. The largest amphibious operation in history has led to the opening of the long-awaited second front in Europe. The landing on the beaches of Normandy was the prelude to the liberation of France, Belgium and the Netherlands.¹⁸

At the other end Europe during summer 1944 Red Army has launched several offensive operations. The initial one was Vibourg-Petrozavodsk operation, followed by Karelian operation on Karelian Isthmus, which led to the liberation of the occupied Soviet areas and the expulsion of Finland from the war. Belorussian operation, which began on 23 June, led to the liberation of Belarus and elimination of more than 500.000 enemy soldiers. Upon successful completion of the Belarusian operation forces of the Red Army reached the Polish border on July 20.¹⁹

Simultaneously with the liberation of Belarus a series of offensive operations of the Red Army has been launched towards the south. During Lvov-Sandomir and Jašy-Kišinjev operations by 29 August 1944, forces of the 22 German divisions of the Group Army „South Ukraine“ and the entire Romanian troops on the Eastern Front have been destroyed. Romania was defeated, while its forces ceased to be a relevant military factor. After reaching an agreement with the USSR, Romania was forced to continue the war, this time on the side of the Allies.²⁰

At this point, the Balkans has lost its earlier importance of the potential location of an Allied landing, but it got in importance due to the proximity of the Allied forces in Italy and the Soviet in Romania. While the German army managed to slow the Allied advance in Italy, the forces of the Red Army in its campaign threatened to expel Bulgaria from the war. Upon the Red Army arrival on the banks of Danube, the USSR declared war on Bulgaria on September 5. On September 8, Soviet forces had entered into Bulgaria from Dobrogea and on 9 September *coup d’etat* happened in Bulgaria. Power was ceased by the Fatherland Front (FF) – a coalition of several parties and movements. Government was formed, which the same day declared war on Germany.²¹

15 Further reading: MAKLIN, Ficroj: *Rat na Balkanu*. Beograd 1980, p. 170; RADULOVIĆ, Vaso: *Sadejstvo savezničke avijacije sa jedinicama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u drvarskoj operaciji*. In: Vojnoistorijski glasnik, 3/1984, p. 51; ОРОВИЋ, Саво: Ратни дневник 1941-1945, Београд 1972, p. 515.

16 *Zapisnici NKOJ-a i privremene vlade DFJ 1943-1945*. Beograd 1991. Dokument br. 8. Zapisnik sa sastanka članova NKOJ i dr Ivana Šubašića 15. i 16. juna 1944. godine, p. 17; Dokument br. 11. Zapisnik sa zajedničke sednice NKOJ-a i predstavnika kraljevske jugoslovenske vade u Londonu 19. avgusta 1944. godine, p. 32; Dokument br. 16. Zapisnik sa sednice nacionalnog komiteta 30. oktobra 1944. godine, p. 52.

17 Ibidem. Dokument br. 10. Zapisnik sjednice NKOJ-a od 17. avgusta 1944. godine, p. 128.

18 ESSAME, H.: *Normandijski mostobran*. Zagreb 1976.

19 *Beogradska operacija 20. oktobra 1944*. Beograd 1989, pp. 34–35.

20 Ibidem, pp. 36-37.

21 Ibidem, p. 37.

Following the defeat of Romania and Bulgarian expulsion from war, German Army Group E having some 300.000 soldiers which were deployed in Greece found it self in difficult position with possibility to be cut off.²²

The fact that the Red Army supposed to continue its operations in Yugoslavia emphasized importance of Serbia.²³ First of all, Serbia is a natural way for the withdrawal of the German Army Group E from Greece. In addition, after the withdrawal of their main forces from Serbia in November 1941 partisans remained there with relatively small number of fighters and supporters. Over time, the Yugoslav communist movement became aware that only victory in Serbia can secure seizing of power. Thier leadership was aware of this fact and during 1944 several attempts of incursion of partisan operational units were made. However, only in the summer of the same year, respectively in August, these attempts were succesfull. This offensive led to key military and political changes which finally allowed return of PLAY to Serbia. It was achieved by divisions from 1 and 12 elite partisan corps which managed to reach areas of Kopaonik and Toplica. A solid basis for further advancement into other parts of Serbia was formed.²⁴

Also, through public proclamations of the Yugoslav Royal government in exile on 8 and 29 August and Josip Broz Tito calls to members of quisling formations to join PLAY from 17 and 30 of August a compromise was reached between the Royal government in exile and ACNLY (i. e. agreement Tito – Šubašić). Western Allies and the Soviet Union played important role in reaching of this agreement.²⁵

It was a hard blow for the political movement of Draža Mihailović as the government in exile publicly disowned him and his followers. At the same time, the German High Command on August 26, ordered a general retreat from the Balkans. The first was to withdraw Army Group E from Greece.²⁶

PLAY was supposed to engage with multiple tasks. Practically in the same time it had to come to Serbia, to establish contact with the Red Army, to see off the expected withdrawal of the Bulgarian occupation army of Serbia and prevent the withdrawal of German forces from Greece. The first three of the above-mentioned four tasks were successfully performed. When it comes to the fourth task, that is, prevention of German retreat from the Balkans it has been partially successful. Although the Morava–Vardar valley represented better communication for the withdrawal of units of Army Group E, advancing Red Army and the expulsion of Bulgaria from the war greatly endangered this direction. On the other hand, the intrusion of the majority of partisan forces in Serbia, in a way, emptied the territories of Montenegro, Sandžak and Bosnia and Herzegovina. Consequently, the German command was forced to redirect their units on auxiliary communication routes leading through Kosovo and Sandžak towards Bosnia. Meanwhile, after Fatherland Front came to power in Bulgaria, following Stalin’s initiative in early October 1944 an agreement on joint action of PLAY and new Bulgarian Army of Fatherland Front was signed.²⁷ During months that

22 *Das Deutsche Reich und der zweite Weltkrieg. Band 8. Die Ostfront 1943/44*. München 2007, pp. 1090–1091.

23 Further readings: PETRANOVIĆ, Branko: *Politika kompromisa u Srbiji 1944. godine*. In: Vojnoistorijski glasnik, 2/1988, p. 43; VIŠNJIĆ, Petar: *Oslobođenje Srbije 1944. godine*. In: Vojnoistorijski glasnik, 1/1975, pp. 39–61.

24 PETRANOVIĆ, Branko: *Istorija Jugoslavije II*. Beograd 1988, p. 322.

25 Ibidem, pp. 316-320.

26 *Vojna enciklopedija, tom 9. Srbija*, p. 81.

27 PETRANOVIĆ, Branko: *Istorija Jugoslavije II*. Beograd 1988.

followed partisan forces together with Bulgarian army and Albanian National Liberation Army were engaged in series of battles against German forces retreating towards Bosnia.

The culmination of the war in 1944 on Yugoslav war theatre was the Belgrade operation which took place from 21 September to 22 October. Forces of the Second and Third Ukrainian Front of the Red Army under the provisions of agreements signed between PLAY and USSR entered Yugoslavia. After Red Army has entered Yugoslav territory and established contact with PLAY a joint offensive followed in the direction of Belgrade. Fights that followed, known as Belgrade operation, included the preparatory stage, the battle on the outskirts, liberation of Belgrade and breakthrough across the Sava river to the region of Srem. In operation participated two elite corps of PLAY (some 10 divisions with 50.000 soldiers) and Guards mechanized corps, parts of the 75 infantry corps and other units of the Red Army. In the battle for Belgrade PLAY suffered casualties of 3.000 killed and 4.000 wounded while the Red Army had around 960 killed and an unknown number of wounded soldiers. German forces suffered serious losses of 15.000 killed and 9.000 captured soldiers, while several of their units were completely annihilated.²⁸

Liberation of Belgrade and achieved positions of PLAY and the Communist Party in Serbia, gave a new impetus to their political and military strengthening. Economic, financial and human resources of Serbia were put at the disposal of the partisan movement. Only through mobilization of local population PLAY units got over 300.000 of new soldiers.²⁹

Despite sporadic protests and resistance to mobilization that led to the emergence of a number of army deserters, in Serbia there was no mass rebellion. Later, the largest resistance to mobilization and establishment of new authorities was demonstrated among Albanians from Kosovo and Metohija, Macedonia and Montenegro. Insurgency in Drenica in Kosovo and Metohija in January and February 1945 represented typical example. It had to be quelled by considerable forces of PLAY which suffered considerable losses. Of the approximately 39.000 PLAY soldiers deployed there some 650 were killed, 1.360 wounded and 1.256 were counted as missing in action. Losses of the rebels remained unknown, but were significantly higher.³⁰ In the same time a mutiny happened in Vojvodina, in one PLAY unit consisted of Kosovar Albanians.³¹ While few months later, in April same thing happened in town of Bar in Montenegro where mobilized Albanians rebelled against local military authorities.³²

28 Further reading: *Beogradska operacija 20. oktobra 1944*. Beograd 1989; VIŠNJIĆ, Petar: *Beogradska operacija* In: *Vojnoistorijski glasnik*, 3/1984, p. 11; *Za pobjedu i slobodu. Beogradska operacija. Učesnici govore: Okrugli sto*. Beograd 1985.

29 Further reading: PETRANOVIĆ, Branko: *Politika kompromisa u Srbiji 1944. godine*. In: *Vojnoistorijski glasnik*, 2/1988, p. 53; PETRANOVIĆ, Branko: *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939-1945*. Beograd 1992, p. 647.

30 DRLEJVIĆ, Savo: *Kontrarevolucija na Kosovu i Metohiji i zavođenje Vojne uprave februara 1945*. In: *Zbornik radova sa naučnog skupa Za pobjedu i slobodu - knjiga 9. Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije. Učesnici govore*, 23. i 24. april, 1985. Beograd 1986, p. 600.

31 Vojni arhiv (VA) Beograd, Narodnoslobodilački rat (NOR), box 222, file 1/III, document 48/1. *Izveštaj Štaba Korpasa Narodne odbrane Jugoslavije Odeljenju zaštite naroda za Jugoslaviju od 22.2.1945*.

Later it was determined that majority of Albanian officers and soldiers which participated in this mutiny actually fought against partisans during the war independently or as members of German and Italian auxiliary troops.

32 VA Beograd, NOR, b. 222, f. 1, d. 23-1. *Izveštaj Glavnog štaba NOV i PO Srbije-Obaveštajno odeljenje Štabu Koprusa narodne odbrane J.A. pov br 306 od 3.5.1945. god.*

During this incident 452 Albanians were killed while 104 have been wounded.

Mobilization brought thousands of new fighters into the ranks of PLAY which needed large quantities of armament and war materiel. Beside trophy weapons in late 1944 large quantities started to arrive from USSR. According to the signed agreement Soviets delivered 96.515 rifles, 20.528 pistols, 68.423 submachine guns, light and heavy machine guns, as well 3.364 mortars, 170 anti-tank gun, 895 field guns, 65 tanks and 421 aircrafts. By the spring of 1945 10 divisions of PLAY were rearmed with Soviet weaponry while five other were in process of rearming.³³ Thus, PLAY definitely became conventional army.

After the Belgrade operation, end of year (late October–November–December 1944) partisan units participated side by side with members of the Red Army in the Battle of Batina which considerably contributed to easier performance of the Soviet offensive in southern Hungary and around Budapest.³⁴

Another form of Soviet aid was visible in the education of partisan cadres in the USSR. Thus, during 1945 more than 2.450 partisan officers and NCO's of different branches and services were sent to Soviet Union to study.³⁵

In the spring 1945, PLAY was renamed to Yugoslav Army (YA), and it launched the final operations for liberation.

With the liberation of Belgrade and Serbia began the conversion from temporary to permanent and revolutionary model of government. Enthusiasm, discipline and organization of the partisan movement, led by the Communist Party, made up for the lack of knowledge, training, planning, and traditional forms of social organization. However, in addition to mobilizing of human and economic resources in order to support the war effort and bring the war to the end, in Serbia happened political showdown with opponents, as well with everyone else that in the future could become one. Organization of government was followed with „massive and secret executions without judicial form.“ In addition to the collaborators, „under the guise of confrontation with fascism... thousands of innocent people unjustly suspected“ have been liquidated.³⁶

With more or less similarity, depending on local conditions, organized repression followed the pace of military operations in Yugoslavia. For opponents, it the effect of paralyzing shock that enabled winners enough leeway for the organization of government and the new order. However, months after the end of the war situation in some parts of the country did not differ much from war. There were remains of the collaborationist forces in almost all parts of Yugoslavia, a large number of people remained in uniform, economy was destroyed, while roads and infrastructure were damaged. Nonetheless, enthusiasm, euphoria of winning, firm control and leadership of the Communist Party influenced entire society to remain mobilized for the purpose of renewal, restoration, reconstruction and neutralization of the consequences war and to achieve remarkable results in that process.

33 DIMITRIJEVIĆ, Bojan: *Jugoslovenska armija 1945-1954: Nova ideologija, vojnik i oružje*. Beograd 2006, p. 337.

34 BOŽIĆ, Nikola: *Batinska bitka*. Beograd 1978.

35 *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945-1985*. Beograd 1990, p. 107.

36 PETRANOVIĆ, Branko: *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939-1945*. Beograd 1992, p. 657.

- ZEMSKOV, Victor: *Gulag (istoriko-sociologičeskij aspekt)*. In: Sociologičeskie issledovanija, 1991, №6-7
- ŻENCZYKOWSKI, Tadeusz: *Dramatyczny rok 1945*. Gdańsk 1988
- ŽIGO, Pavol a kolektív: *Lovinobaňa*. Bratislava 1986
- ŽIKEŠ, Vladimír: *Slovenské povstání bez mýtů a legend*. Praha 1990
- ZIMÁNIOVÁ, Tatiana: *Liptovská Porúbka*. Košice 2007
- ZIMMERMANN, Volker: *Sudetští Němci v nacistickém státě; Politika a nálada obyvatelstva v Říšské župě Sudety (1938-1945)*. Praha 2001
- ŽINGOR, Viliam et. al.: *Príspevky k dejinám SNP v Turci*. Martin 1947
- ŽITNÝ, Radek: *Protektorátní rozhlasový skeč. Jak zlomit vaz (nejen) králi komiků*. Praha 2011
- ZOLOTAREV, Vladimir (ed.): *Velikaja Otečestvennaja T. 15*. Moskva 1997
- ZORVANOVÁ, Terézia: *Emil Zorvan a jeho činnosť v 2. svetovej vojne*. Bakalárska práca. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2012
- ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica (ed.): *Židé v boji a odboji*. Praha 2007
- АКСИЋ, С.: *Положај аутономних покрајина у уставном систему СФРЈугославије*. Београд 1956
- Југославија 1918/1988, тематска збирка докумената*. Београд 1988
- ОРОВИЋ, Саво: *Ратни дневник 1941-1945*. Београд 1972
- ПЕТРАНОВИЋ, Бранко - ЗЕЧЕВИЋ, Момчило: *Југословенски федерализам – идеје и стварност*. Београд 1987
- ТИМОФЕЈЕВ, Алексеј: *Улога и делатност званичне совјетске војне мисије у Југославији у јесен и зиму 1944*. In: Токови историје, 1/2010
- ТОМАШЕВИЋ, Јозо: *Рат и револуција у Југославији 1941 – 1945, Окупација и колаборација*. Загреб 2010

AUTORI

- Baka, Igor (Vojenský historický ústav, Bratislava)
- Balcová, Milena (Vojenský historický ústav, Bratislava)
- Borza, Peter (Gréckokatolícka teologická fakulta, Prešov)
- Bučka, Peter (Žilina)
- Čepič, Zdenko (Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana)
- Černák, Tomáš (Historický ústav, Slovenská akadémia vied, Bratislava)
- Fiamová, Martina (Historický ústav, Slovenská akadémia vied, Bratislava)
- Fremal, Karol (Banská Bystrica)
- Gałka, Oliwia (Muzeum II Wojny Światowej, Gdańsk)
- Gniazdowski, Mateusz (Ośrodek studiów wschodnich, Warszawa)
- Guba, Ivan (Historický ústav, Slovenská akadémia vied, Bratislava)
- Hallon, Ľudovít (Historický ústav, Slovenská akadémia vied, Bratislava)
- Jasiński, Łukasz (Muzeum II Wojny Światowej, Gdańsk)
- Jelinek, Ješajahu Andrej (Izrael)
- Kameneč, Ivan (Historický ústav, Slovenská akadémia vied Bratislava)
- Karliček, Petr (Státní okresní archiv, Děčín - Universita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem)
- Kmeť, Norbert (Ústav politických vied, Slovenská akadémia vied, Bratislava)
- Koreň, František (Filozofická fakulta, Katolícka univerzita, Ružomberok)
- Kmeť, Miroslav (Katedra histórie, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica)
- Mičev, Stanislav (Múzeum Slovenského národného povstania, Banská Bystrica)
- Mičianik, Pavel (Ústav vedy a výskumu, Univerzita Mateja Bela Banská Bystrica)
- Mičko, Peter (Katedra histórie, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica)
- Mikulášová, Alena (Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra)
- Milkić, Miljan (Institut za strategijska istraživanja, Beograd)
- Muráriková, Zdenka (Katedra histórie, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica)
- Nadoveza, Branko (Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd)
- Němeček, Jan (Historický ústav, Akademie věd České republiky v.v.i., Praha)
- Palárik, Miroslav (Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra)
- Pažurová, Helena (Banská Bystrica)
- Pejs, Oldřich (Praha)
- Pešek, Jan (Historický ústav, Slovenská akadémia vied, Bratislava)
- Potocký, Peter (Bratislava)
- Prečan, Vilém (Československé dokumentační středisko, Praha)
- Procházka, Michal (Katedra histórie, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica)
- Račko, Peter (Liptovské múzeum, Ružomberok)
- Ryder, John Luke (McGill University, Montreal)
- Rychlík, Jan (Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha)
- Sabol, Miroslav (Historický ústav, Slovenská akadémia vied, Bratislava)
- Segeš, Dušan (Historický ústav, Slovenská akadémia vied Bratislava)
- Schvarc, Michal (Historický ústav, Slovenská akadémia vied Bratislava)
- Sozanská, Nina (Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra)
- Syrný, Marek (Múzeum SNP - Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica)
- Szárász, Peter (Bratislava)
- Škutová, Daniela (Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica)
- Tasić, D Mitar (Institut za strategijska istraživanja, Beograd)
- Tesárek, Pavel (Bratislava)
- Timofejev, Aleksej (Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd)
- Uhrin, Marian (Múzeum SNP, Banská Bystrica)
- Varinský, Vladimír (Katedra histórie, Univerzita Mateja Bela Banská Bystrica)
- Veselý, Martin (Katedra historie, Universita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem)
- Wójciuk, Michał (Muzeum Powstania Warszawskiego, Warszawa)
- Zückert, Martin (Collegium Carolinum, München)

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ POVSTANIE – SLOVENSKO A EURÓPA V ROKU 1944

MAREK SYRNÝ A KOLEKTÍV

© Múzeum Slovenského národného povstania 2014

© Autori:

Igor Baka, Milena Balcová, Peter Borza, Peter Bučka, Zdenko Čepič, Tomáš Černák, Oliwia Gałka, Ivan Guba, Martina Fiamová, Karol Fremal, Mateusz Gniazdowski, Ľudovít Hallon, Ješajahu Andrej Jelinek, Łukasz Jasiński, Ivan Kameneč, Petr Karliček, Miroslav Kmeť, Norbert Kmeť, František Koreň, Stanislav Mičev, Pavel Mičianik, Peter Mičko, Miljan Milkić, Alena Mikulášová, Zdenka Muráriková, Branko Nadoveza, Jan Němeček, Miroslav Palárik, Helena Pažurová, Oldřich Pejs, Jan Pešek, Peter Potocký, Vilém Prečan, Michal Procházka, Peter Račko, John Luke Ryder, Jan Rychlík, Miroslav Sabol, Dušan Segeš, Michal Schvarc, Nina Sozanská, Marek Syrný, Peter Száraz, Daniela Škutová, Marian Uhrin, Dmtar Tasić, Pavel Tesárek, Aleksej Timofejev, Vladimír Varinský, Martin Veselý, Michał Wójciuk, Martin Zückert

Recenzenti:

plk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.; Mgr. Martin Jarinkovič, PhD.;
Prof. PaedDr. Vojtech Korim, CSc.; Prof. PhDr. Pavol Martuliak, CSc.

Preklad z anglického jazyka:

Peter Kubán; Juraj Lepiš; Boris Vigaš; Jaroslav Švacho

Jazyková úprava:

Gréta Kazimírová; Miroslav Kmeť

Grafická úprava:

Ivan Kocák, Iveta Tatarková

Tlač:

Dolis, s.r.o., Bratislava

Vydavateľ:

Múzeum Slovenského národného povstania
Kapitulská 23
975 59 Banská Bystrica
www.muzeumsnp.sk

1. vydanie

Banská Bystrica 2014

ISBN 978–80–89514–30–4